

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СІЛЬСЬКИХ І СЕЛИЩНИХ
МАЛОЧИСЕЛЬНИХ ШКІЛ ХАРКІВЩИНИ В КІНЦІ ХХ - НА
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

У статті на основі аналізу архівних матеріалів, поточних документів і досвіду діяльності педагогічних колективів сільських і селищних малочисельних шкіл розкрито актуальні питання організації їх роботи на Харківщині в кінці ХХ - на початку ХХІ століття. Висвітлено перспективні напрямки використання набутого досвіду в сучасних умовах.

Ключові слова: сільська, селищна малокомплектна школа, малочисельна школа, природничо-наукова освіта.

В статье на основе анализа архивных материалов и опыта деятельности педагогических коллективов сельских и поселковых малочисленных школ раскрыты актуальные вопросы организации их работы школ на Харьковщине в конце ХХ - начале ХХІ века. Представлены перспективные направления использования полученного опыта в современных условиях.

Ключевые слова: сельская, поселковая малокомплектная школа, малочисленная школа, естественно-научное образование.

In article on base of the analysis archive material and experience to activity pedagogical group rural and village small in number schools reveal; open actual questions to organizations of their working the schools on Harikovschina at the end ХХ - begin ХХІ_ age. The perspective directions of the use the got experience will Presented in modern condition.

The Keywords: rural, village school, small in number school, nature science subjects.

Постановка проблеми. Вимоги гуманізації процесів освіти, потреби забезпечення її безперервності, профілізації навчання, формування у школярів умінь самоосвітньої діяльності постають потужними чинниками вітчизняних освітніх реформацій. За цих умов зростає роль сільських і селищних

малочисельних шкіл як складових ланок системи освіти в Україні. Загострення проблем їхнього функціонування внаслідок різкого збільшення кількості малочисельних класів, постійне зменшення контингентів учнів і наслідки перманентної економічної кризи довжиною у чверть століття, стали новими соціально-культурними реаліям, відповідно однокомплектні загальноосвітні школи всіх ступенів з малою наповнюваністю класів (5-6 учнів) перетворились на найбільшпоширеніший тип загальнонавчального закладу для сіл, селищ і невеликих міст усього східного регіону України.

Мета статті. Метою статті є розгляд окремих питань зростання явища малочисельності контингентів учнів шкіл у сучасній системі освіти Харківщини, пошук перспективних напрямків трансформації звичних підходів до базової біологічної освіти і виховання в умовах роботи сільських і селищних малокомплектних, малочисельних шкіл на тлі розвитку депопуляційних процесів в Україні

Виклад основного матеріалу. Проведений науковий пошук дозволив встановити, що зазначена вище проблема належить до комплексу малодосліджених в історії сучасної вітчизняної освіти.

В наслідок проведених досліджень і вивчення низки архівних документів, поточної наукової інформації, інформаційних листів МОН України, пов'язаних з роботою колишньої мережі сільських малокомплектних, а тепер і сучасної мережі сільських та селищних малочисельних шкіл II-III ст., було окреслено низку позитивних і негативних факторів, що впливають на якість навчання і рівень навчальної самостійності учнів під час вивчення дисциплін природничого циклу.

У ході цього дослідження були розглянуті питання історії розвитку мережі малокомплектних і малочисельних шкіл Харківщини, розкрито актуальні питання організації їхньої роботи в кінці XX - на початку XXI століття, деякі питання історії методики викладання дисциплін природничого циклу в умовах функціонування зазначених типів шкіл.

Результати дослідження дозволяють розширити й поглибити відомості з історії становлення сучасної мережі сільських і селищних малочисельних шкіл (ССМЧШ) на Харківщині, розвитку ідеї самостійної роботи їхніх учнів у процесі вивчення природничих дисциплін.

На основі вивчення архівних документів, основних державних документів, аналізу результатів анкетувань, проведених протягом останніх 25 років серед адміністраторів, директорів сільських і селищних навчальних закладів, учителів природничих дисциплін і учнів малокомплектних і малочисельних шкіл і спеціальних досліджень визначено основні методи й прийоми підвищення рівня самостійності, засвоєння учнями загальнонавчальних умінь і навичок і використання їх як дидактичних засобів розвитку самостійності розумової діяльності: робота з навчальною літературою, виділення головного й узагальнення, система домашніх завдань і зміст і виконання самостійних завдань, у тому числі з використанням різноманітних електронних носіїв інформації під час виконання урочної, позаурочної і позакласної роботи краєзнавчої природоохоронної спрямованості.

Вивчення й аналіз практичної діяльності ССМЧШ дозволив з'ясувати низку питань, що вимагають невідкладного удосконалення і поліпшення. Серед першочергових питань, які впливають на рівень розвитку пізнавальної активності і самостійності, слід виокремити фактори забезпечення функціонування сільських шкіл, від яких залежить і якість знань учнів. Суттєве скорочення кількості шкіл, поряд із їхнім укрупненням і формуванням великої кількості пришкільних інтернатів наприкінці 60-х - початку 70-х років ХХ ст. Реалії існування колишньої мережі СМКШ в останні десятиліття (1980-2010 рр.), пересвідчує нас у тому, що соціально-економічна, демографічна й організаційно-педагогічні проблеми існування матеріальної й методичної бази сільських малокомплектних шкіл, швидких темпів їхнього морального старіння, вкотре разом виступають основою для закриття цілої низки СМКШ і часткового поновлення мережі пришкільних

інтернатів в останні роки. Аналіз діяльності вчителів біології Харківського району переконує в тому, що розв'язання завдань покращення якості знань учнів необхідно проводити, в першу чергу, шляхом удосконалення й пошуку новітніх форм, методів і засобів навчання. В останнє десятиліття нагальною потребою є проведення ширших досліджень у галузі використання можливостей комп'ютерних систем у практиці викладання дисциплін шкільного природничого циклу. Фахівцям потрібно спиратись на досвід вивчення своєрідних умов життя сільських школярів, постійно враховуючи територіальну віддаленість багатьох із них від школи, звантаженисть рідних більшості сільських учнів важкою фізичною працею, відносно невисоке інтелектуальне тло зростання особистості в сільському оточенні, гострі проблеми індивідуалізації навчання в малочисельних школах.

Слід особливо відзначити, що кардинальний вплив на сучасну організацію і проведення практичної роботи шкіл у сільській місцевості мали листи Міністерства освіти і науки України від 10. 06. 2003 року № 1/-299 «Щодо правомірності формування класів-комплектів» і від 14.06.2005 року № 1/9-320 «Щодо неправомірності формування класів-комплектів» за якими поняття «малокомплектна школа» у практичній діяльності сучасних шкіл не використовується через заборону об'єднувати учнів різновікових категорій у класи-комплекти. Натомість запроваджено термін «...загальноосвітній навчальний заклад з малою кількістю учнів», або «малочисельна школа».

Сучасні зміни у структурі мережі ССМЧШ через кризові економіко-демографічні причини будуть тривати, через це, на думку багатьох науковців і практиків, слід вжити заходи з метою дієвого поліпшення стану справ у цій галузі. Питання ефективної організації навчально-виховного процесу в сучасних малочисельних загальноосвітніх навчальних закладах, де кількість учнів у класах окремих паралелей часто не перевищує 5 осіб, є доволі складними. Організація проведення повноцінних уроків з учнівськими мікроколективами до 5 осіб за умов визначення Міністерством освіти і науки України такої ж кількості годин

на тиждень на вивчення понад 10-ти базових навчальних дисциплін в основній та старшій школі, які передбачено й для учнів, котрі за станом здоров'я не можуть відвідувати навчальний заклад, є надто складним процесом. Організація учнів у групи до 5-ти осіб на уроках біології в сільських і селищних малочисельних загальноосвітніх навчальних закладах з науково-методичного погляду дозволяє не лише не зменшувати загальне тижневе педагогічне навантаження вчителів, але й створити оптимальні умови для змістовного, адаптованого опанування усіма учнями такої мікрогрупи програмового матеріалу шкільного курсу біології згідно з вимогами Державного стандарту відповідного рівня освіти, забезпечити ефективне застосування інноваційних педагогічних технологій щодо проведення відкритих, інтегрованих уроків, створити в учнів атмосферу для роботи за звичною для нашої школи кооперативною формою. Також слід відмітити, що відведена кількість годин для організації навчально-виховного процесу за індивідуальною формою в малочисельній школі не відповідає вимогам Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 24, і затвердженням Міністерством освіти і науки України програмам із навчальних дисциплін природничого циклу.

Підготовлені й прийняті листи-розпорядження, у тому числі Харківської обласної державної адміністрації “Про розвиток сільської загальноосвітньої школи”, і розроблений план заходів щодо розвитку навчальних закладів у сільській місцевості, створення умов для отримання учнями середньої освіти в сільській місцевості Харківщини дещо поліпшують складну освітню ситуацію в регіоні, проте недостатній моніторинг наслідків сучасної оптимізації мережі сільських шкіл може не лише загострити демографічну ситуацію, але й спровокувати швидку й докорінну зміну національних, конфесійних пропорцій на селі.

З наукового і практичного погляду, позитивним є той факт, що визначено перелік навчальних закладів і наукових установ, які працюють над питаннями удосконалення нових методик підготовки вчителів для роботи в сільських і селищних малочисельних школах, що вже має свої позитивні наслідки. За наполягання вчених-методистів до навчальних планів СМКШ введено навчальні курси, які надали можливість не тільки вести поглиблену підготовку з основ фермерства, самостійного ведення індивідуального домашнього господарства, але й повернути в мінімально необхідному обсязі навчальну і самостійну дослідницьку, юннатську роботу до планів вивчення природничих дисциплін та проведення занять сільськогосподарської праці, внаслідок експлуатації виробничих відділів ПНДЗД частково відновити забезпечення сільських шкільних їдалень власною плодово-ягідною й овочевою продукцією.

Сучасному вчителю природничих дисциплін держава повинна запропонувати і, відповідно, навчити ефективно користуватися автоматизованим робочим місцем (комп'ютер і мультимедійний комплекс), також у найближчий час автоматизоване робоче місце повинен отримати й кожен учень ССМЧШ, що спростить і поліпшить організацію широкої гами самостійних робіт з учнями під час вивчення природничих дисциплін.

Науково-методична підтримка цих процесів надала б змогу точніше визначити перспективи розвитку провідних напрямів майбутніх досліджень у галузі, що також пов'язане з розробкою технологій індивідуального й мікрогрупового навчання, які ефективно працюють в умовах сучасної сільської і селищної малочисельної школи II-III ступеня. Харківськими вченими-педагогами розроблені комп'ютерно-орієнтовані індивідуальні систем навчання природничих дисциплін, у яких враховано індивідуальні особливості учнів і до складу яких входять програми навчального предмета природничого циклу, підсистема моніторингу навчальної діяльності, файлів історій навчання учнів з фіксацією змін

рівнів сформованості знань, умінь і навичок, методичних рекомендацій до їхнього впровадження. Методичні рекомендації з розвитку самостійності й активності учнів таких шкіл можуть бути застосовані й у звичайних сільських і міських школах (з урахуванням особливостей їхньої роботи й профілю навчання) і надають додатковий простір учителю будь-якого предмета природничого циклу в малочисельних школах Харківщини для творчості в сучасних умовах трансформації системи освіти в Україні.

Провідні тенденції й перспективи розвитку мережі ССМЧШ: за умов збереження кризових явищ в економіці держави мережу СМКШ буде різко скорочено - причини економічні, бо утримування учня в такій школі майже на 2/3 дорожче, ніж у звичайній повнокомплектній (з паралелями) міській чи районній. За нинішніх умов на рівні окремої сільської малочисельної школи можна буде засвідчити достатньо низький рівень освітньої підготовки учнів і «оптимізувати» її. Для суспільства це означає дотримання звичного технократичного підходу, який ґрунтовано на “стандартизованому” підході до школи як до певного об’єкту з певними параметрами, та який практично не враховує специфіки школи, її соціально-культурну, зокрема демографічну важливість. За умов помірною (звичного) фінансування і науковці, і, особливо, практики зможуть використовувати соціокультурний підхід, а за достатнього-педагога зможуть здійснювати методологічний підхід, який базується на уявленні про ССМЧШ як суб’єкт зі своїм нетрадиційним, специфічним потенціалом життєзабезпечення і розвитку - тоді сільська школа постане форпостом самозбереження нації, її духовних потреб й джерелом фізичного збереження українського народу.

Висновки. За умов поступового розв’язання розглянутих проблем можна очікувати зменшення негативних тенденцій в якості природничої освіти учнів ССМКШ, у процесі становлення їх як особистостей, здатних до самовдосконалення, відбудеться також поступове продуктивне становлення нового українського сільського соціуму. Посилення гуманістичних тенденцій, професійно-практичного, наукового, еколого-біоетичного

напрянків, швидко впровадження комп'ютерно-орієнтованих індивідуальних систем навчання природничі дисципліна учнів сільських і селищних малочисельних шкіл допоможе частково позбутися негативізмів в освіті й вихованні дітей з сільської місцевості, сприяти їхньому формуванню як особистостей, здатних до постійної самоосвіти в життєво важливій галузі людської науки. Виявлені загальні тенденції розвитку ССМЧШ дозволяють також накреслити пріоритетні напрямки наступних інноваційних пошуків у межах уже існуючого освітнього процесу, надають додаткову змогу визначити перспективи використання педагогічної спадщини під час розробки і впровадження плідних ідей розвитку індивідуальних позитивних якостей учнів у процесі організації і проведення їхньої самостійної навчальної роботи в галузі природознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орлов П.И., Струков В.И., Горелов Ю.П. Методические аспекты дистанционного обучения: визуализация информации. Учебно-методическое пособие / Под общей редакцией проф. П.И. Орлова. – Харьков: Университет внутренних дел, Украинская ассоциация дистанционного образования (УАДО), 2000. – 160с
2. Савченко О. Фактори впливу на якість загальної середньої освіти в сільській місцевості / Сільська школа: стан проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ, 14-15 квітня 1999р./ ВБФ “Школа майбутнього”, 2000. -184 с.